

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ОХОРОНИ МЕДІА-ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

УДК 343

У січні 2007 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України № 537-V [1], яким було затверджено Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки. З цього часу бере відлік розвиток українського сегменту глобального інформаційного суспільства.

Розвиток інформаційного суспільства (далі – ІС) як у глобальному масштабі, так і його відповідні кооперативні та національні сегменти потребують на правове забезпечення всіх рівнів, адже розвиток суспільних відносин, як їх позитивна динаміка, не може відбуватися хаотично: відхилення від бажаного напрямку розвитку мають коригуватися за допомогою правових норм.

Первинними у системі забезпечення вітчизняного сегменту глобального ІС від суспільно-небезпечних посягань є стратегічні напрямки кримінально-правової протидії злочинності, які визначаються кримінально-правовою політикою. Оскільки саме кримінально-правова політика формує основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правової дії на злочинність, а також засоби її досягнення [2, с.13], саме вона має створювати умови ефективного забезпечення ресурсів і цінностей ІС від найбільш небезпечних деструктивних і руйнуючих протиправних суспільно-небезпечних посягань.

Паралельна трансформація суспільних відносин і злочинності, є закономірним і обґрунтованим процесом, оскільки злочинність не лише зазіхає на цінності, притаманні тому чи іншому типу суспільства, а й живиться від нього, від його надбань. З цього приводу П.Л.Фріс зазначає: „Існування злочинності у суспільстві так само об’єктивно, як є об’єктивним існування самого суспільства” [2, с.25]. Такий зв’язок обумовлює виникнення і розвиток новітньої злочинності в умовах розвитку кожного нового етапу розвитку відповідного суспільства. Під правовим забезпеченням розвитку ІС в Україні має розумітися сукупність національних правових заходів, направлених на забезпечення позитивної динаміки українського сегменту Глобального ІС, яка за допомогою правових приписів забезпечує і гарантує безпеку відносин, характерних для такого суспільства, і направляє такі на користь кожної особистості, держави і людства в цілому.

Ефективність кримінально-правового забезпечення, як сукупність політико-правових і суто правових заходів, спрямованих на забезпечення

суспільних відносин від суспільно-небезпечних посягань, у динаміці розвитку суспільства набуває нового значення: вона, насамперед, повинна своєчасно реагувати на трансформацію злочинності, унеможливлюючи переростання загроз суспільній безпеці у суспільно-небезпечні впливи. У разі ж виникнення останніх, протидіяти останнім мають відповідні і адекватні заходи кримінально-правового впливу. Отже, на передній план у визначення пріоритетних напрямків динаміки кримінально-правового забезпечення держави виступає саме кримінально-правова політика, яка має визначати напрями убезпечення, синтезувати їх та забезпечувати ефективне запровадження.

У контексті стрімкого розвитку ресурсів, з приводу яких відбуваються суспільні відносини у ІС, одним з акцентів кримінально-правової політики держав, орієнтованих на розбудову власних сегментів глобального ІС, має стати комплекс заходів (юридичного та неюридичного характеру) покликаних забезпечувати від суспільно-небезпечних посягань суспільні відносини, які виникають з приводу ресурсів: інформації, знань (у т.ч. ІТ) та ІКТ, а також тих, що відбуваються при їх використанні і впливають на цінності, що актуалізуються у ІС: свідомість та спілкування.

Тому відправною крапкою для вітчизняної кримінально-правової політики у підходах до розробки векторів – направляючих в умовах розвитку ІС має слугувати такий принцип: у полі зору кримінально-правової політики мають перебувати всі суспільні відносини, потреба убезпечення яких заходами кримінально-правового впливу має оцінюватися крізь призму чотирьох основних фактів: 1) закономірності трансформації злочинності в умовах розвитку нового типу суспільних відносин; 2) необхідності правильної і своєчасної оцінки загроз та можливості їх переростання у суспільно-небезпечні впливи; 3) наявності в Україні стану аномії суспільства; 4) факту природної потреби людини у спілкуванні.

Останній факт обумовлює не лише активізацію комунікацій індивідів (телекомунікації, у т.ч. електронне листування, мережеві спільноти) в умовах розвитку ІС, а зокрема, актуалізує жагу населення до масової комунікації – до споживання продукту ЗМІ, яким заповнена основна складова інформаційного простору - медіа-простір. Безспірним є те, що основний тягар по інформуванні населення виконують ЗМІ, доносячи до свідомості населення той обсяг інформації, на яку є запит з боку аудиторії та пропозиція з боку відповідної медіа-платформи. Стан і якість інформації, що передається ЗМІ, формують складову всіх рівнів медіа-простору, яка характеризується масовістю реципієнта інформації, „пучковістю” поширення інформації на фактично кількісно невизначене коло споживачів.

У той же час через неможливість забезпечення якісного власного медіа-продукту, більшість вітчизняних ЗМІ або наповнюють ефір у кращому випадку зарубіжним медіа-продуктом, наприклад, телесеріалами: “Менти”, “Дальнобійники”, “Солдати”, “Кадети”, “Ронетки” тощо, що відбувається переважно у пройм-тайм, або фактично “перетворюють” у розважальний медіа-продукт політичні ток-шоу. Останні, з одного боку, втрачають свій соціально значущий зміст, оскільки виступають здебільшого площадкою для конфліктних PR-акцій відповідних політичних сил та персоналій, а з іншого – нівелюють роль державної влади, оскільки носять довірливий, не притаманний сприйняттю населенням представників влади, характер.

В обох наведених прикладах завантаження ефіру медіа-продуктом відбувається стабільний і послідовний вплив на свідомість глядача: у першому випадку фактично відбувається інформаційна експансія іншої держави, у другому – у свідомість буквально закладається розуміння того, що політичну складову у державі утворюють люди, які перебувають у постійному конфлікті і ненавидять одне одного. Останнє викликає відчуття власної уразливості та безпорадності, невпевненість у майбутньому, страх, паніку.

Окрему категорію у вітчизняному медіа-просторі займає медіа-продукт, який буквально протирічить моральним засадам суспільства. Якщо раніше окремими каналами програми т. з. знайомств, транслювалися переважно вночі, то через брак продукту для трансляцій, сьогодні у соціальному пакеті можна спостерігати і вдень телевізійний продукт, спектр якого коливається від пропозицій у режимі “телемагазину” познайомитися з “красунями” шляхом надіслання у студію або їм безпосередньо СМС, до популяризації гомосексуальних та неприродних статевих зв’язків (телеканал “КуйТВ”). Така продукція, очевидно, приваблює певний зріз глядацької аудиторії, забезпечуючи телеканалу так необхідний рейтинг.

Медіа-впливи на глядацьку аудиторію можуть як суб’єктивно, так і об’єктивно, відноситися до позитивних, чи негативних. Їх існування є загальновідомим фактом, доведеним зарубіжною наукою ще у 60-х роках ХХ століття, і є предметом діяльності маркетингових технологій в усіх сферах, починаючи від соціальної реклами і закінчуючи політичною агітацією.

Об’єктивність оцінки як “позитивно” чи “негативно” доволі відносна, адже у замовника такої реклами мета є однією, у телеканалі – друга, а у аудиторії – взагалі немає прямого інтересу до перегляду реклами. У той же час, з урахуванням всіх потреб ринкових відносин у галузі медіа, на першому місці мають лишатися інтереси суспільства, серед яких є захист

цінностей такого суспільства. Однак, попри всі докази можливих негативних медіа-впливів на аудиторію, в Україні взагалі відсутні механізми кримінально-правового забезпечення свідомості індивідів та суспільної свідомості від таких впливів. В країні взагалі відсутнє правове регулювання убезпечення свідомості населення від негативних медіа-впливів: жодної стратегії, жодного нормативного акту, який би прямо гарантував захист свідомості населення від медіа-впливу в країні немає... вітчизняне законодавство взагалі терміну “свідомість” не містить.

Вітчизняне законодавство відверто орієнтоване на забезпечення діяльності ЗМІ, журналістів, але, при цьому повною мірою нехтує забезпеченням безпеки свідомості населення від негативних медіа-впливів. Законодавство України не передбачає критеріїв недопустимості негативних впливів на свідомість глядацької та слухацької аудиторій, навіть, не висуває критеріїв таких впливів, не оцінює їх як негативні чи позитивні.

Про необхідність формування системи суспільних цінностей і піднесення цінностей взагалі, свідчить явище аномії у українському суспільстві, на наявність якого вказують соціологи [2, с.19]. Аномія, як соціальний феномен, що був введений Е.Дюркгеймом, полягає у зміні суспільних ідеалів і моралі, коли певні соціальні групи перестають відчувати свою причетність до даного суспільства, внаслідок чого відбувається їх відчуження, нові соціальні норми і цінності відштовхуються членами цих груп, у тому числі і задекларовані зразки поведінки, а у якості засобів досягнення суспільних або індивідуальних цілей висуваються власні, у т.ч. протиправні.

Існування аномії в українському суспільстві підтверджується не лише станом загальнокримінальної злочинності, коли щорічно в Україні вчинюється сотні тисяч злочинів, а й, зокрема, проявами делінквентної поведінки, які ще 20 років тому викликали суцільне суспільне обурення: від руйнування могил, пам’ятників, розбещення неповнолітніх та втягнення їх у злочинну діяльність, у т.ч. через ЗМІ, до публічних обвинувачень представників влади у вчиненні злочинів, руйнівних впливів на символи суверенітету - прилюдного знищення національного прапора України тощо. Вказані злочинні прояви шляхом поширення масової комунікації охоплюють свідомість необмеженої кількості реципієнтів інформації, внаслідок чого у суспільній свідомості формується уява про відсутність не лише цінностей, а й відповідальності за вчинення суспільно-небезпечних діянь, спрямованих на них.

Очевидно, що однією з важливіших причин сучасного стану аномії українського суспільства є не лише відсутність в Україні піднесеної на державному рівні системи суспільних цінностей, як індивідуального для кожного члена суспільства, і, одночасно, загального для всього суспіль-

ства явища, а й наявні всі умови для ганебного руйнування залишків системи цінностей, які даються людині батьками та вчителями у широкому сенсі.

У той же час, актуалізація значення для соціуму природної потреби людини у спілкуванні, отриманні інформації з урахуванням сучасного ІКТ, у разі повсякчасного тиражування конфліктної або агресивної чи аморальної продукції, відіграє якнегативнішу роль. Потреба аудиторії у спілкуванні у відповідь отримує руйнівну для свідомості інформацію.

Усвідомлення значення масової комунікації як опосередкованого спілкування, у т.ч. з точки зору можливості ураження свідомості, не може не вплинути на перегляд підходів правової і кримінально-правової політики до необхідності сприйняття свідомості та потреби у спілкуванні, інформації та можливостей ІКТ оцінки їх не лише як до цінностей, а й як до засобів створення системи цінностей.

У сучасних умовах розвитку мас-медіа в Україні саме критерії міжнародних та національних стандартів криміналізації делінквентних проявів у інформаційному просторі мали б впливати на формування політики у мас-медіа, оскільки вони: а) не можуть трактуватися інакше як за формулою кваліфікації, що забезпечує їх точність з урахуванням презумпції не винуватості і притягнення до відповідальності лише на підставі наявності у діяннях винного ознак складу відповідного злочину; б) тягнуть настання найбільш суворого і ефективного, з точки зору виховної і попереджувальної функцій, виду юридичної відповідальності – покарання. У разі ефективного застосування відповідних положень КК України, позиція низки, зокрема, телевізійних каналів, могла б зазнати істотного покращення, у разі притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні подібних діянь у ефірі. У цій конструкції варто підкреслити на позитивному значенні для суспільства застосування що таких каналів заходів кримінально-правового впливу, про доцільність яких багато сперечаються теоретики та практики останнім чином, адже заборона трансляцій для певного телевізійного каналу, навіть, на певний час, реалізовуватиме і карну щодо цього каналу і виховну та попереджувальну для інших телевізійних каналів функції одночасно.

У протидію вказаним факторам, що обумовлюють загрозливий стан ІС України, кримінально-правова політика України, як генеральний напрям діяльності держави по боротьбі зі злочинністю специфічними кримінально-правовими засобами [2, с.17], має синтезувати ефективні стратегії та формулювати тактичні задачі, реалізація яких убезпечуватиме розвиток суспільства. Очевидно, що у рамках задач правового забезпечення розвитку ІС, яке задеклароване Україною, саме кримінально-правова політика держави, усвідомлюючи значення цінностей нової

епохи, реалізовуватиме не лише охоронну, а і виховну, і попереджувальну функцію.

У останній забезпечення системи цінностей кримінально-правовими механізмами має займати одну з провідних ролей у правовій політиці держави взагалі, адже забезпечення цінностей на рівні закону про кримінальну відповідальність виступає одним з факторів, які на нормативному рівні закріплюють державницьке ставлення до свідомості населення, права на безпечне спілкування, інформації, знань, комунікації.

Упущення з поля зору кримінально-правового забезпечення необхідності забезпечення свідомості населення від негативних впливів, що здійснюються з використанням ЗМІ, некараність зловживанням потребою населення на спілкування, отримання інформації, викликає, як наслідок, появу необмежених можливостей використання медіа-впливів на свідомість населення як шляхом інформаційної експансії, так і шляхом здійснення руйнівних впливів.

Динаміка злочинності у ІС пропорційна динаміці суспільних відносин на які вона посягає; ступінь суспільної небезпечності делінквентних проявів не втрачається, проте набуває нових якостей, способів прояву і впливає на невизначене коло потерпілих. Тому якнайскоріше на рівні кримінально-правової політики Україна має переосмислити та прийняти необхідні радикальні заходи щодо забезпечення свідомості населення від негативних та руйнівних впливів, у т.ч. медіа-впливів, шляхом переосмислення та ефективної реалізації кримінально-правового забезпечення цінностей, віддавши обумовлене станом суспільних відносин належне місце ресурсам та цінностям ІС.

1. Закон України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні” від 9 січня 2007 року № 537-V // Відомості Верховної Ради України від 23.03.2007. – 2007 р., № 12, стор. 511, стаття 102.

2. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. – К., 2005. – 332. с. -- С. 13.

Rozenfeld N.A.

To the Question of the Criminal and Legal Policy in the Sphere of Ukrainian Media-space Protection

The Article is devoted to the contemporary problems of the criminal and legal policy in Ukrainian media-space in the context of the national segment of the information society development.

Keywords: information society, media-space, mass-media, consciousness effect, right to communicate, information, ICT, media-platforms, media-product.